

Zabluda kao život

Jeste li vi iz neke od onih priča o blizancima koje su razdvojili? A onda oni nikako da se nađu nego ih sastavljaju drugi ljudi

TEORIJA

Nasred ceste vam priđe znanac, usred dnevnog kaosa. Gotovo vas zagrlji: *Pa to je nevjerojatno! Već drugi put!* Išao sam za vama jutros, htio sam vas osloviti, *ali mi se žurilo....*

Objašnjavate mu da to i nije moguće. Da ste tek izašli.

Gleda vas, odmakne se, odmjeri vas i usklikne: *Isti ste! Pa ponovi: Nevjerojatno!*

Nakon nekoliko mjeseci ponovno naletite na njega. Smije se: *Hahaha, baš sam jučer srećo vašeg dvojnika!*

Poslije si razmišljate kako je bilo nešto uvredljivo u toj primjedbi.

Sljedeći put kad vam je isto ponovio zamolili ste ga da ga fotografira. Tog vašeg dvojnika.

Al' onda je nekako izašao iz vašeg života, a s njim i dvojnik. Možda se sada druži s njim. Možda mu je dovoljno da sličite.

Ulazite u dućan i ljubazna vas, vama nepoznata, prodavačica ničim izazvana izvještava kako je u dućan pret-hodnog dana ušla jedna osoba vama nevjerojatno nalik.

Ajd' ona bar nije, kao vaš dugogodišnji znanac. ni pomislila da ste to vi.

Smiješite se.

- Nadam se da je bila ljubazna. Ta nepoznanica.

- Je, je – veselo vam odgovara.

Polako se vučete središtem grada i odjednom se u vas zaleti neka gospođa. Smije se. Sretna što vas je susrela. Pita vas kako to da niste došli na neki njihov - znači više ih je - sastanak prošli petak?

Koji sastanak, koji petak, vrtite po pamćenju obaveze.

- Što je s tobom? – Uvrijedeno će. - I sad si gotovo prošao pored mene kao da me ne vidiš.

Osmjehujete se. Mislite si, *da samo znaš, pa ni ne vidim te.* I to vas podsjeti da morate nabaviti naočale. Možda. Ako ipak odlučite da ima smisla vidjeti ljude pored kojih prolazite.

Govori ona dalje. A vi zamrznuli lice. Ne želite je povrijediti. Čekate da dođe do nekog mjesta koje bi vam možda moglo biti ključ za raspoznavanje. Zar je moguće da ste već malo više no samo zaboravljivi? Zabrinete se. Na trenutak.

Gotovo optužujući će:

- Šteta što nisi bio u toplicama ovo proljeće.

Kakve toplice!? – zgranete se u svojoj nepomičnosti. Pa vi nikad ne biste ušli u to leglo bakterija.

Žena iznenada zakorači unazad:

- To je zabuna! Ja sam se zabunila. Vi niste...

Tješite je.

– Događa se.

No ipak, vukući se dalje, opsjeda vas tajna *je li to uvijek jedna osoba s kojom dijelite sličnost ili ih ima nekoliko. Jeste li vi iz neke od onih priča o blizancima koje su razdvojili? A onda oni nikako da se nađu nego ih sastavljaju drugi ljudi.*

Ne možete se ne pitati kao Shakespeareov zaprepaseni Antifol Sirakužanin:

*What error drives our eyes and ears amiss? / Kakva zabluda vodi naše oči i uši stranputice?*¹

U toj su sceni Antifol i Dromio iz Sirakuze začuđeni i uznemireni što im se njima nepoznate žene Adriana i Luciana iz Efeza, u koji su tek stigli, obraćaju kao da ih poznaju:

„Da, da Antifole, gledaj čudno i mršti se” kaže navodna supruga Adriana a njezina sestra dodaje: „Poručila vam je po Dromiju da dođete na ručak”.²

I dok Dromio inzistira da s Adrianom nikad u cijelom životu nije govorio, Antifol Sirakužanin se pita:

Kako nas onda može ovako zvati po imenima? /

*Osim ako to nije po nekom nadahnuću.*³

Neznanje nadahnjuje zablude i zabune. Možda i lijenost. Koja se ne brine mnogo o neupućenosti. Uostalom, život brzo prolazi. Ponavlja se. Prepliće se

Neznanje nadahnjuje zablude i zabune. Možda i lijenost. Koja se ne brine mnogo o neupućenosti. Uostalom, život brzo prolazi. Ponavlja se. Prepliće se.

Nije teško zamisliti da bi se nedavne medijske zbrke, jedne *Comedy of Error*, mogao dosjetiti i vragoljasti um Williama Shakespearea.

Naime, čitateljica vijesti pobrkala je osamdesetjednogodišnjeg Billa Shakespearea,

jednog od prvih, a možda i prvog, koji je cijepljen protiv koronavirusa s autorom *Komedije zabluda*. Argentinski televizijski informativni kanal objavio je da je William Shakespeare, kako su izvijestili, „jedan od najvažnijih pisaca na engleskom jeziku” umro pet mjeseci nakon primitka cjepiva protiv bolesti COVID-19. Zabuna gotovo usporediva sa Shakespeareovim nadahnućem.⁴ Putovi slave razlikuju se.

Dobijete napad smijeha, a onda se sjetite mladih ljudi kojima se sve više onemogućuje pohađanje škole. Ili dramaturga i redatelja koji su pisca poprilično osakatili.

¹ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* u *Komedije*, Zagreb: Matica hrvatska, str. 31, (2.2. /180) prijevod M. Maras
Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, New York: Pocket Books, str. 24, (2.2.195-200)

² Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 29/30
Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 21/22

³ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 31
Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str.23
'How can she thus then call us by our names – / Unless it be by inspiration?' (2.2.175)

⁴ Sam Jones *in Madrid and* Uki Goñi *in Buenos Aires*, “Bard timing: Argentinian TV reports death of Shakespeare after Covid jab”, The Guardian, Fri 28 May 2021

Malo vam i dah zastane pri pomisli na povezanost dosjetke i nesvjesnog.

William Shakespeare umro je 1616., a njegov imenjak 2021. Uz snimku na kojoj Bill Shakespeare razgovara dok prima cjepivo dodano je: „Kao što svi znamo, on je jedan od najvažnijih pisaca na engleskom jeziku - za mene majstor. Evo ga. Bio je prvi čovjek koji je dobio cjepivo protiv koronavirusa. Umro je u Engleskoj u osamdeset prvoj godini.”

Jasno, spikerica se ispričala i opravdavala nespretnim izražavanjem, ali šteta je počinjena i zafrkancija je počela:

Jedan je od komentara bio: „Toliko strke oko smrti Williama Shakespearea, ali nitko da spomene da je bio u tako lošem stanju da stoljećima nije proizveo hit.

Vi biste se pridružili: *tako je s cijelim svijetom!* Jadna žena samo je pokazala kakva je situacija.

Prisjetite se već zaboravljene Astor Place, pobune iz svibnja 1849. godine, koju mnogi smatraju jednom od smrtonosnijih u američkoj povijesti. Poginulo je više od dvadeset osoba, a ozlijeđeno oko sto dvadeset. Izazvani nered često se naziva i Shakespeareovim jer je navodno bio potaknut pojavljivanjem poznatog britanskog šekspirovskog glumca, Williama Charlesa Macreadyja u kazalištu Opera Astor. *Suparništvo s američkim glumcem* Edwinom Forrestom *gomilalo se sve dok nije dovelo do nasilja koje je odražavalo duboke društvene podjele. Njihov odnos simbolizirao je podjelu u američkom društvu. Njujorčani iz takozvane više klase poistovjećivali su se s Macreadyjem, a pripadnici niže klase, s Forrestom. U noći 7. svibnja 1849. Macready je trebao nastupiti u Macbethu, kada su deseci radnika koji su kupili ulaznice zaposjeli Operu Astor. Čim je Macready izašao na pozornicu, počeli su prosvjedi s gromoglasnim lupanjem. I dok je glumac mirno stajao, čekajući da buka prestane, na njega su bacali jaja. Predstava je otkazana. *Macbeth* je odložen za večer 10. svibnja, unatoč tome što je glavni glumac odmah želio otputovati. Gradska je vlast postavila policijsku četvu s konjima i topništvom u obližnjem parku. Zabluda je pomisao da nevolje nisu bili očekivane. A možda i izazvane.*

Što vam to znači danas kad bi do kraja stoljeća, prema jednoj australskoj studiji, moglo zauvijek nestati 1500 jezika? Uvijek smo u vremenu iščeznuća.

Shakespeareov engleski udaljio se od nas mnogo prije cijepljenja njegova imenjaka. A ponešto je i nasilno izmijenjeno u zabludi narcizma malih razlika koje su temeljem agresije.⁵

⁵ o “der Narzissmus der kleinen Differenzen“ u Freud, S. (1982) „Das Unbehagen in der Kultur“ *Studienausgabe*, Bd., 9, Frankfurt am Main:FischerTaschebuch Verlag, str. 243

Možda je iz spikeričine nespretnosti progovorila i čežnja za autorom kojem bi se vjerovalo. Koji ne niže samo broj znakova u svome tekstu. U vrijeme kada se zakopava i otkopava vlastita prošlost. Koja ponekad pronade put da vas podsjeti kako je prisutna. Sa zabludama koje još uvijek vladaju.

Tako je nedavno i pronađen dvanaestminutni antifašistički film *Europa* koji su 1931. u Varšavi snimili nadrealistički orijentirani autori Stefan i Franciszka Tremerson. Film se temelji na futurističkoj pjesmi *Europa* Anatola Sterna iz 1925. godine. Kolažima i fotogramima artikulirali su svjedočanstvo osjećaja užasa. Film se, iako se dugo mislilo da je izgubljen, smatra avangardnim remek-djelom. Tremersonovi su se 1938. preselili u Pariz gdje su i pohranili kopiju filma. Nacisti su taj, kao i druge filmove, zaplijenili. Godine 1983. film je rekonstruiran, no neočekivano je 2019. otkriven i film iz 1931., slučajno je otkriven u Bundesarchivu.⁶

Nije Shakespeareu trebalo mnogo toga da stvori ne samo farsično nego i filozofično djelo - *Comedy of Errors*, ili kako je prevedeno na hrvatski - *Komediju zabluda*. Dva para identičnih blizanaca istovjetno odjevenih, razbacanih po svijetu, koji se u jednom trenutku susreću zbunjujući sve u rasporeno pomiješanom druženju.

More je često mjesto prevrata u Shakespeareovim djelima. Oluje se dižu, ljude rastavljaju, mijenjaju im živote, vode ih prosvjećenju. Pokuša ih se i učiniti boljima. Ipak je to moralistička fikcija, autorova saveznica u odnosu s publikom. Moru je, koje je kasnije simbolički identificirano kao nesvjesno, dan zadatak da odlučuje o sudbini.

Egeon, trgovac iz Sirakuze i otac izgubljene i razbacane obitelji sjeća se nesreće svoje obitelji:

...Od Epidamna smo bili otplovili koju milju/
prije nego što nam dubine, vječno poslušne
vjetrovima,

dadoše ikakav zloslutan znak naše pogibli ...⁷

Farsa, kako se često etiketira *Comedy of Errors*, mračno započinje i zapliće se u zlokobnoj zakonskoj pravednosti. Prve riječi upućene efeškom Vojvodi izgovara uhićeni Egeon pri dolasku u Sirakuzu:

Frojd, S. (1984/1929-1930) "Nelagodnost u kulturi" u *Iz kulture i umetnosti*, Novi Sad: Matica srpska, str. 221

⁶ Guardian, 14 Sep 2021 16.39 BST

⁷ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 11
Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 3 (I. I, 60-65)

Nastavite, Soline, da me gurnete u propast i smrtnom osudom okončate nevolje i sve.⁸

A sve zbog zabrane trgovanja između Sirakuze i Efeza. Tako, ako koji rođeni Sirakužanin dođe u Efeški zaljev, mora umrijeti, a roba mu se plijeni i njome raspolaže Vojvoda. No, jasno, sve se može riješiti novcem, podmiriti kazna i sebe otkupiti. To je konstanta koja se ne mijenja kroz stoljeća. Iako ga razumije i poziva ga da im ispriča svoju nevolju, Vojvoda ga ne smije pomilovati.

Efez nije slučajno odabran, i on kao začarane Shakespeareove šume ima posebno značenje. Antifol Sirakužanin ga prema onome što je čuo opisuje kao grad pun prijevара, tu su *spretni* čarobnjaci koji zavedu oko, *vračari što mračnim činima pomute razum, vještice koje ubiju dušu i iznakaze tijelo, prerusene varalice, brbljavi obmanjivači, i mnoge slične raskalašenosti u grijehu ...*⁹

Ovdje ne prebiva nitko nego vještice i vješci... (3.2, 160)

Kasnije će, kad se zabune zamrse, i njegov sluga Dromio Sirakužanin sa strepnjom:

...Ovo je vilinska zemlja; o pokoro nad pokorama,
razgovaramo se s vilenjacima, vražićima i utvarama;
ako ih ne poslušamo, bit će posljedica...¹⁰

Shakespeare nije baš naklonjen karakteru trgovčevih blizanaca, pa će već na početku Antifol Sirakužanin, istina umoran od puta ako to može biti neka isprika, grubo zapovjediti slugi, Dromiju Sirakužaninu: *Gubi se/Get thee away* (I.II., 15)

Oba se Antifola s netrpeljivošću i prostački odnose prema podčinjenima. Te će i Antifol Efežanin svom Dromiju narediti: *...Smjesta se, huljo, požuri ... Hie thee, slave, be gone!* (4.I, 115)!

Nije da sluge ne vide to ponašanje i uživaju u njemu. Dromio Efežanin će Antifolu Efežaninu, svom pravom gospodaru, čiji ga je brat zamijenio za svoga slugu:

*Recite što hoćete, gospodine, ali ja znam što znadem: da ste me tukli na tržnici, za dokaz vašu ruku imadem.*¹¹

Ah, valjda je uobičajeno tući sluge ili radnike držati bez ugovora. Ili supruge. One su jeftinije. Pa i vlastitu djecu bacati s balkona kad vam dojadi.

⁸ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 9
Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 1

⁹ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 18

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 10 (I. II, 105)

¹⁰ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 32

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 14 (II., II, 205)

¹¹ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 34

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 17

Adriana, supruga Antifola Efežanina i njezina sestra u drugom činu vode razgovor koji se jedva idejno pomaknuo do 21. stoljeća... Neudana sestra Luciana zadirkuje Adrianu koja iščekuje svoga supruga *...Muškarac je gospodar svoje slobode; / vrijeme je njihov gospodar ... znaj da on uzdu tvoje volje ima.*¹² Uostalom, mudroslovno će, sve na zemlji ima svoje granice - tvrdoglavu slobodu nevolja će bičevati...

Kad se žali na supruga koji kasni, Adriana gorko primjećuje: *...on je gospodar moga položaja. / Koje se to ruševine mogu u meni zateći/a da ih nije razrušio?*¹³

Antifol Sirakužanin udvara se sestri supruge svoga brata. Ona koja misli da je on pravi muž njezine sestre, savjetuje ga:

...izgledajte pošteno, premda vam je srce ogrezlo; / poučite grijeh da se ponaša kao pobožan svetac; / budite tajno varljivi; zašto bi ona morala znati? / Koji se glupi lopov razmeće svojim nedjelom? (3.2, 10)

Psihoanalitički bi se reklo da želite povrijediti nekog istinom. Ili, hm, profitirati neistinom.

Kada se nađe usred zbrke zamijenjenog identiteta, Antifol Sirakužanin smeteno razgovara sam sa sobom:

*Jesam li ja na zemlji, na nebu, ili u paklu?
Spavam li ili sam budan, lud ili pri pameti?
Kada sam njima poznat, a sam sebi prerusen ...*¹⁴

Dromio Sirakužanin postavlja usred farsčine zbrke svome gospodaru pitanje svih pitanja:

*Jesam li ja ja?*¹⁵ (3.2, 75) *Am I myself?* (3.2, 80)

Antifol Sirakužanin:

...ako svatko nas poznaje, a mi nikoga ne poznajemo, / vrijeme je da se pokupimo, spremimo i odemo.¹⁶

¹² Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 19

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 12 (II., I, 5)

¹³ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 23

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 16 (II., I, 105)

¹⁴ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 33

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 25 (II., II, 230)

¹⁵ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 43

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 35

¹⁶ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 46 (3.2, 150)

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 38 (3.2.100)

Objašnjavajući sebi kako to da ga prepoznaju ljudi koje ne poznaje, Antifol Sirakužanin siguran je da se radi o varkama priviđenja jer tamo prebivaju čarobnjaci iz Laponije. (4.3., 10) No zabune i zablude koje proizvode međusobno pogrešno prepoznavanje, neprepoznavanje, dijagnosticira se kao ludilo. U to je uvjerena i Kurtizana (4.4., 80), a razlog prema kojem zaključuje da je Antifol, - za kojeg ni ne zna tko je zapravo - lud, između ostalog jest, kako veli, *ona luda priča o kućnim vratima koja su mu se pred nosom zatvorila. A vjerojatno mu je žena, znajući za njegove napadaje, namjerno zatvorila vrata da ne uđe.*

Za Antifola Sirakužanina ona je vještica kao što su i svi drugi. (4.3, 60) Kad se raspareni likovi zbunjeni i neprepoznati susreću, Adriana ne sumnja u ludilo svoga supruga. Kad ga drugi trgovac i zlatar napadnu, uzvikuje:

*Stanite, nemojte ga ozlijediti, za ime Božje, on je lud;...*¹⁷

No za učitelja Pincha, Koštunja (prema hrvatskom prijevodu Mate Marasa)¹⁸, radi se o opsjednutosti. A ta se liječi egzorcizmom:

*Zapovijedam ti, sotonu, što prebivaš u tom čovjeku, napusti opsjednutoga pred mojim svetim molitvama ...*¹⁹

I danas se na nekim psihijatrijskim odjelima predlaže egzorcizam. Izlječitelj često ne može sebe spasiti. Na terenu smo Ericha Fromma, Ronald D. Lainga, Michela Foucaulta, Gillesa Deleuza i Felixa Quattaria i drugih te pitanja tko je lud? Društvo ili obilježeni pojedinac. Thomas S. Szasz ukazuje na povijesno preplitanje progona vještica, djelovanja inkvizicije i takozvanog pacijenta, obilježenih zbog konvencionalnog društvenog standarda.²⁰ Kada zatočeni Efežani pobjegnu, scena podsjeća na *Let iznad kukavičjeg gnijezda* i pripovijetku Edgara Allena Poea *The System of Doctor Tarr and Professor Fether*. Glasnik zaziva u pomoć:

...svezali su doktora, / bradu mu osmudili ognjenim glavnjama²¹

¹⁷ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 71

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 61, (5.1. 35)

¹⁸ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* u *Komedije*, op. cit. str. 7

¹⁹ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 64, (4.4, 55)

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 14

²⁰ Szasz, S. Thomas (1982) *Proizvodnja ludila / Usporedno proučavanje inkvizicije i pokreta za brigu o duševnom zdravlju*, Zagreb: GZH

²¹ Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 77, (5.1., 170)

Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 67 (5.1., 180)

Kako se Shakespeare odlučuje rasplesti zabune i rasvijetliti zablude?

Glavarica samostana u koji se sklanjaju Antifol i Dromio iz Sirakuze otkriva se kao majka dvojice Antifola. Iako je neobično da već prije nije otkrila da živi u istom gradu s jednim od sinova blizanaca. No ne radi se tu o detektivskoj priči, nego zabunama koje postavljaju filozofska pitanja pa je svejedno i kako je to moguće da su nakon toliko godina svi istovjetno odjeveni. Iako bi, kako otkrivaju životne priče razdvojenih jednojajčanih blizanaca, i neuroestetika - prema kojoj mozak ne stanuje jednostavno u lubanji, već je upleten u društveno-politički-kulturološki i tehnološki milje s kojim zajednički evoluiraju - i to moglo biti moguće. No dokazivanje je identiteta poput borbe i nadmudrivanja sa suvremenom birokracijom.

Na samom kraju Glavarica Emilia, opatica iz Efeza (an abbess of Ephesus) poziva na zajedničko druženje svih onih što su se okupili *koji ste zbog zajedničke jednodnevne zablude pretrpjeli nepravdu...* (5.I., 400)

Da, svi su se vratili u svoje identitete. Zabuna je prestala, no tek se dvojica sluga, dva brata, uistinu raduju jedan drugome. Dromio Efežanin:

Čini mi se da si moje zrcalo, a ne moj brat:/
vidim po tebi da sam ljepolik mladić/... došli smo na svijet kao dva brata uboga,/ pa ćemo ruku pod ruku, ne jedan prije drugoga.²²

I tu završavaju zbunjujuće zablude. Teško da postoji netko - tko baveći se i uživajući u Shakespeareovim djelima - nije imao potrebu svoje zanimanje podijeliti s Haroldom Bloomom. Najkraće i najjednačnije Shakespeareovo djelo *Komediju zabluda* mnogi znanstvenici smatraju njegovim prvim ostvarenjem, a u što Bloom nije sklon vjerovati. Smatra da Shakespeare u toj komediji *pokazuje osobitu vještinu*. Tu je, ističe - *majstorstvo na djelu. Lik s kojim započinje tekst kao i scensko umijeće - nadmašuju trilogiju Henrika VI. i prilično jednu komediju Dva veronska plemića*. Mišljenja je da je *možda svaka farsa implicitno metafizička*. Ukazuje na to da Shakespeare *odstupa od Plauta otvarajući prostor nelagode. Komedija zabluda kreće prema ludom nasilju, u kojem, međutim, nitko ne strada osim šarlatanskog egzorcionista, dr. Pincha. To je predstava u kojoj nikome, čak ni publici, ne može biti dopušteno da događaje razriješi sve do samog kraja, kada dva*

²² Shakespeare, W. (2007) *Komedija zabluda* op. cit. str. 87
Shakespeare, W. (1963) *The Comedy of Errors*, op. cit. str. 77

*seta blizanaca stoje jedni pored drugih.*²³

Najavljujući uprizorenje *Komedije zabluda* kao bajkovitu farsu o svakodnevnim čudima, pogrešnom identitetu i dvostrukoj viziji u *Stratford-upon-Avonu 2021*. kreativni tim okupljen oko nove izvedbe poigrava se sadržajem:

Čovjek dolazi u nepoznat grad samo da bi otkrio da svi znaju njegovo ime, ali misle da je netko drugi. Ovo su čudna vremena. Posvuda zbunjenost i neizvjesnost. Otac završi u *pogrešnoj zemlji pogrešnog dana dok vlada brzo-pleto objavljuje pravila o putovanju. Usamljeni sin, u potrazi za bratom, izgubi se. Na suprotnoj strani grada žena počinje uviđati da njezin suprug nije muškarac za kojeg je mislila da to jest. Hoće li išta više ikada biti isto? Pitanje je to i iz 2021. godine.*

Netko toliko ponekad želi biti u blizini neke osobe, da će se i vama približiti samo zato što imate isto ime i prezime, a i jednom ste se davno upoznali. S nekim neobičnim uvjerenjem da ste upravo vi osoba koju ne poznaje, i u stanju vam se obratiti kao da ste vi ta druga individua. U prvi trenutak pomislite da se šali, da vas zadirkuje, pa ni boja vam kose nije ista, a što je gore, i politička opredjeljenja daleko su vam od bliskih. Dobro, možda radite neke slične poslove, ali nikako ne iste... Ne možete ne čuti Shakespeareove riječi - *Kakva zabluda vodi naše oči i uši stranputice* (2.2.195-200)

Zamrznete osmijeh na licu. Mislite, sinut će mu. Posramit će se sam. Nema razloga da se u to petljate i gubite vrijeme s nekim - objašnjavate si - tko ni dobro ne vidi, a čini vam se, baš niti čuje. A možda to i ne želi. Popustite jer vam se ne da gnjaviti. Osjećate se kao Antifol Sirakužanin. *Spavate li ili ste budni, lud ili pri pameti?*

Kada sam njima poznat, a sam sebi prurušen,/ reći ću kako one reknu, i tako ustrajati,/ i ne će mi u toj magli pustolovina nedostajati. (2.2. 210)

No nije da si poslije ne postavljate pitanje, je li ta zabuna, da ne kažete zabluda, slučajna. Ne dijelite li vi samo isto ime, nego i neke karakteristike osobe koja vam je prije svega politički bljutava. A tko zna što biste sve otkrili kad biste se raspitali o njoj. Više vam nije do smijeha, jer taj je itekako povezan s nesvjesnim. Otkrivajući što sve zablude mogu, Shakespeare vas je udario i vašim vlastitim. Ako se i radi o Shakespeareovom ranom radu, s godinama postajete svjesni da su vaša kasna djela bliski prijatelji s počecima vašeg stvaranja.

²³ Bloom, H. (1999) *The Comedy of Errors* u *Shakespeare The Invention of the Human*, New York City: Riverhead Books, str. 21

Zabluda je često motiv nečijeg života. I zabuna koju sebi ne želi priznati. Zabluda je jedini život koji poznaje čak, ili osobito, kad misli da njome vlada. Zablude znaju tražično zavlati radnju u Shakespeareovim djelima u koje upadaju žrtve spretno izazvane manipulacije. U *Kralju Learu* vezana je uz narcizam kojim kralj ocjenjuje svoje kćeri. A u *Otelu* uz ljubomoru. Teme koje nas okupljaju, spajaju, najbolje su, najvještije provodadžije. Zablude su visoko rangirane. Bliske sartreovskom prihvaćanju samoobmane. Stara je to škola dramaturgije. No dio u vama nikako ne prihvaća da je zabluda da su ljudi dobri i da će na kraju dobro pobijediti. Kad-tad.

Odabrani tekst Harolda Blooma o *Komediji zabluda* iz njegova je djela - *Shakespeare: The Invention of the Human*. Harold Bloom, kako ističu mnogi njegovi kritičari, pa i James Shapiro, ne osvrće se previše na radnju i žanr.²⁴ *Jedva da biste znali, nakon što ste pročitali Bloomovu knjigu, da je Shakespearea zanimala povijest, politika, pravo, religija ili uostalom niz drugih problema koje su privukle generacije čitatelja njegovom djelu. Važni su mu samo likovi.*

Bio je izložen i kritici psihoterapeuta te tako Paul Ian Steinberg primjećuje da je teško ne preispitivati u kojoj mjeri Harold Bloom uopće shvaća Freudovo djelo. *Iznenadujuće je pročitati njegovu izjavu da je više nego oprezan kad se radi o freudovskim interpretacijama Shakespearea, s obzirom na njegovu čestu i prilično galantnu upotrebu psihoanalitičkog žargona te sklonost da se poziva na Freuda. Psihoterapeutski zaključuje kako to daje naslutiti da se njegovi zaključci mogu djelomično izvući iz osobnih osjećaja, a ne iz razumijevanja teme. Da Bloom završava knjigu *ispadom* da je *Shakespeare izvorni psiholog, a Freud zakasnjeli retoričar.*²⁵*

Ulomak iz teksta Reta Wincklera *Profound farce*: William Shakespeare's *The Comedy of Errors* as Farcical Scepticism” analizira farsičnu površnost *Komedija zabluda* te otkriva njezin skeptički filozofski potencijal. Koristeći koncepte koje su razvili Ludwig Wittgenstein i Stanley Cavell, pokušava pokazati kako ta farsa, komično uznemirujući same temelje ljudskog jezika, kulture i identiteta, pokazuje neugodne istine o temeljnoj konvencionalnosti ljudske prirode i društva. ■

²⁴ James Shapiro, «Soul of the Age» The New York Times, November 1998

²⁵ Paul I. Steinberg, *The Canadian Journal of Psychiatry*, November 2000